

דף ב

'בית שמאי אומרים שאור בכזית וחמץ בככותבת' – לענין ביעור ולעבור עליו בבל יראה ובל ימצא, ולא לענין אכילה (כדלהלן ז: ונחלקו אחרונים אם בפחות מכשיעור צריך לבער, וכן אם אסור מהתורה מדין 'חצי שיעור' (ע' מג"א תמב ס"ק י יב וש"פ). ומ"מ אף לדעת האוסרים נפקא מינה בשיעור לענין מלקות ארבעים בקונה חמץ בפסח. ונפקותא נוספת מבוארת בירושלמי (פ"ה דפסחים) שלבית שמאי אין עובר משום 'לא תשחט על חמץ' אלא בככותבת).

'אילימא בתרנגולת העומדת לאכילה, מאי טעמייהו דבית הלל' – ואין לאסור משום 'נולד' [אף לפי סברת המקשה שנולד אסור גם לדעת המתיר מוקצה] – כי אין שייך 'נולד' אלא בדבר שנשתנה ונעשה ראוי למה שלא היה ראוי לו מתחילה, אבל ביצת תרנגולת העומדת לאכילה, הלא היתה ראויה לאכילה גם קודם שנולדה, כשהיא במעיי תרנגולת (עפ"י אור זרוע הל' יו"ט שכת. וערשב"א ועוד).

'קא סלקא דעתין אפילו מאן דשרי במוקצה בנולד אסר – מאי טעמייהו דבית שמאי'. ואף על פי שמתירים את התרנגולת באכילה – אין להתיר הביצה, שאין זה כאוכלא דאפרת כי מכל מקום התרנגולת מיועדת לגדל ביצים ולא לאכילה, ואין שם 'אוכל' עליה (עפ"י מהרש"א, מהר"ם ש"י).

'ובית הלל אומרים מסלק את הטבלא כולה ומנערה'. הטעם שאינה נאסרת משום 'בסיס לדבר האסור' – הואיל ובאמצע השבת הונחו העצמות ודעתו לסלקן, לכך לא נעשתה 'בסיס' (חדושי הר"ן שבת קמג. יש שכתבו זאת כשני תירוצים, שאין בסיס באמצע השבת, אי נמי אין בסיס כשדעתו לסלקן. ועתוס' כאן ובעל המאור טו: בדפי הרי"ף). ויש מתרצים, כיון שלא הניחן בכוונה שם, שאיננו חושש היכן יפלו – אינו 'בסיס' (תירוץ אחד בתוס' כאן).

ע' מגן אברהם (רסו סקי"ד שח סק"ג) שנקט שאין נעשה 'בסיס לדבר האסור' אם לא היה עליו המוקצה בין השמשות. וכן נקט שכשהניחו על מנת ליטלו אינו בסיס. והוא הדין בהנחה אקראית (ע"ש שט סק"ו). ובחזו"א פירש דעת התוס' (קכג) משום שדעתו לסלקן לכך אינו 'בסיס' אבל בלאו הכי, אעפ"י שהונחו בשבת עצמה נעשתה הטבלה 'בסיס'. וכן נקט בדעת הר"ן הנ"ל. וע"ע במובא בשבת קנד:

'מסלק את הטבלא כולה ומנערה'. יש אומרים שמטלטל הטבלה עם הקליפין שעליה עד המקום שרוצה לנערה שם (עפ"י רמב"ן). ויש אומרים שאסור להגביה ולטלטלה אלא מנערה במקומה (עפ"י סמ"ג, ותלוי בשני תירוצי הרשב"א). וכן משמע בשלחן ערוך (עפ"י באור הלכה שח, כו ד"ה מנער). ואם צריך למקום הטבלה – בכל אופן מותר להגביה הטבלה ולטלטלה (שו"ע שם).

[לדברי התוס' ועוד ראשונים, אף לדעת המתיר אין התר אלא בעצמות וקליפין הראויים למאכל בהמה, אבל אם אינם ראויים כלל – אסורים בטלטול לדברי הכל. ומובא בפוסקים (ע' בראשונים שבת קכח; תורי"ד כאן – מהדורה חדשה; או"ח שח) שלא הותר אלא במקום שמצויים בו בעלי חיים. ויש לברר גדר הדבר –

בספר שמירת שבת כהלכתה (כ,כו) סתם כדברי הפוסקים שאם אין בהמה מצויה באותו מקום – הקליפות והגלעינים והעצמות מוקצים הם. ואילו במקום אחר (פ"ב הערה צא) הביא בשם הגרשו"א שאף בעיר שאין בהמות מצויות – אינם מוקצה, הואיל ושם מאכל בהמה עליהם.

ונראה פירוש הדברים שאעפ"י שההמות מצויות בכפר ולא בעיר, לא נאמר מפני כן שבעיר יהיו מוקצה אלא היות והבהמות המצויות באותו אזור, במקומן הראוי להן, אוכלות דברים אלו, די בכך כי אין הטעם משום שראוי בפועל ליתן לבהמה, אלא שם 'מאכל בהמה' הוא הקובע. ויוצא לפי זה שהגדרת 'אותו מקום' שכתבו הפוסקים היינו האזור כולו ולא דוקא העיר. [שו"ר שבתיקונים ומילואים פ"ב שם, חזר הגרשו"א והעיר שלכאורה בעיר שאין בהמות מצויות – הוי מוקצה. וסיים 'ועדיין צ"ע']. ואולם בשו"ת אור לציון (ח"ב כו, ז בהערה) הגדיר, כל שהבעלי חיים נמצאים במרחק הליכה ממקומו. ולפי זה עיר גדולה שמצויים בה בעלי חיים בקצה אחד והוא נמצא בקצה אחר, ואין רגילים לילך רגלי מכאן לכאן – אסור לטלטל. וכן הדין לענין מאכלים האסורים באכילה ומותרים בהנאה; אם מצויים באותו מקום נכרים או בעלי חיים שראויים הם להם – אינם מוקצים. (וע' שלמי יהודה ח, טז בשם הגרי"ש"א, שירושלים נחשבת מקום שמצויים בה נכרים).

ומובא בשם הגר"פ שיינברג שליט"א (בקונטרס בעניני מוקצה שבסוף ספר שלמי יהודה): גם דבר הראוי לבהמות וחיות הפקר – אינו מוקצה. ואולם בשם הגר"ש אלישיב שליט"א מובא (שלמי יהודה ז, ה) שאם אין מצויים בעלי חיים שיש להם בעלים – מוקצה הוא].

פרטים נוספים בדיני טלטול קליפות עצמות וגרעינים – בשאלות ותשובות לסיכום.

(ע"ב) 'מכדי מאן סתמיה למתניתין רבי, מאי שנא בשבת דסתם לן כרבי שמעון ומ"ש ביום טוב דסתם לן כרבי יהודה'. אף ללא רבי וסתמי המשניות יכול להקשות מבית הלל על בית הלל, שבמשנתנו אסור מוקצה ביום טוב ואילו לענין עצמות וקליפין התירו [לרב נחמן] (מהר"ם ש"ף).

נראה שנקטו כן להגדיל הקושיא, כי סתירת בית הלל אפשר לישבה שמחמירים בנוולד ומקילים במוקצה, ואם כי רב נחמן סובר שאין לחלק בכך, מ"מ עצם הקושיא אפשר לישבה, ולכך מקשה ממוקצה אמוקצה.

ובספר העיטור (יו"ט מה, א) משמע שבית הלל פוסקים לקולא כרבי שמעון בין בשבת בין ביו"ט, ובית שמאי לעולם כרבי יהודה, אלא שרב נחמן על פי סתמי המשניות החמיר ביו"ט כדי שלא יזלו בו [ולא שהלכה כרבי יהודה ביו"ט]. ומשמע מדבריו לכאורה שלאמיתו של דבר בית הלל התירו אף ביו"ט ורק רב נחמן החמיר בדבר. ומיושב היטב לפי"ז לשון הגמרא שלא הקשו מדברי בית הלל גופם אהרדי. אך אין מובן מהו שאומר רב נחמן אנו אין לנו אלא ב"ש כרבי יהודה וב"ה כר"ש, והלא ב"ה לא אמרו כן באמת – ובספר חדושים ובאורים כתב לפרש (עפ"י הרמב"ן) שרבי יהודה ורבי שמעון נחלקו מהי דעת בית הלל, ויוצא שנחלקו כיצד לגרוס במשנת עצמות וקליפין, אם כרב נחמן או כגרסה האחרת, וביום טוב החמיר רב נחמן לחוש לרבי יהודה כסתמימת המשנה, ושנה דברי בית הלל לאסור.

'אמרי, שבת דחמירא ולא אתי לזלולי בה – סתם לן כרבי שמעון דמיקל. יום טוב דקיל ואתי לזלולי ביה – סתם לן כרבי יהודה דמחמיר'. ומצינו כיוצא בזה, שהחמירו יותר באיסור קל משום חשש זלזול (ע' בסוטה ז). ופעמים יש להפך, שהחמירו חכמים יותר באיסור חמור מאשר באיסור קל [וכדעת בית שמאי כאן שהחמירו בשבת והקלו ביום טוב. וכן להלן (לב). מצינו תנא שהקל בטלטול כלים ביו"ט ולא בשבת, ששונה שבות שבת משבות יו"ט]. ואין לדמות גזרות חכמים זו לזו (ע' תרומת הדשן רנ).

[ומצינו שבסוגיא אחת (להלן לה-לו) נסתפקו שתי ספקות; באחד נסתפקו להקל בשבת מביו"ט ובספק אחר נסתפקו להפך. ונראה מתוך הדברים שם שאם הסיבה לאסור היא מחשש שייכשל באיסור – יש להחמיר בשבת מביו"ט משום שאיסור השבת חמור, וכגון פינאי קופת מחשש שמא ישוה גומות, אבל דברים שאיסורם משום טירחה שלא לצורך וכד', יש סברא להחמיר ביו"ט יותר, כדי שלא יבואו לזלזל – כגון סילוק כמות גדולה של פירות השטוחים, ע"ש].

כח דהתירא עדיף. ע' צל"ח; רעק"א; חרושי בית מאיר; מהר"ץ חיות; ברכת אברהם (ע"ע רשב"ם פסחים קב.).
[במה שנגעו בענין ספקא דדינא בדרבנן, אם לקולא או לחומרא – ע"ע רבנו חננאל פסחים מה: ברכות כה: שו"ת מהרי"ק החדשות נ (ונדפס גם במיוחסות לריב"ש לד). ומצוי הרבה בפוסקים שבספקות כיצד לפסוק כגון בעיניא דגמרא ובמחלוקת הפוסקים, נוקטים בדרבנן לקולא – ע' למשל בראשונים להלן כה בנידון מוקצה לחצי שבת].

ז'לפלוגי בתרנגולת להודיעך כחן דבית הלל דבמוקצה אסרי, וכי תימא כח דהתירא עדיף, ונפלוג בתרוייהו...' כבר עמדו התוס' מדוע רק כאן הקשו כן ולא בשאר מקומות. ופירשו מפני שלא הוצרך להאריך בלשונו בכך שישמיענו שניהם. והרי"ד כתב (במהדורה חדשה) משום שבית שמאי במקום בית הלל אינה משנה (וכדלהלן יא): לפיכך יש להשמיענו חידוש בדברי בית הלל (וע"ע חרושים ובאורים).
ורבנו תם (בספר הישר טעג) פירש: מפני שתרגולת וביצתה אינם שני דברים שונים [ונידון אחד לשניהם, בדין מוקצה]. ע' חרושים ובאורים], הלכך אם נוקט התנא מחלוקתם רק בביצה משמע שבתרנגולת לא נחלקו, לכך מקשה שהיה לו לשנות את שניהם כדבר אחד, תרנגולת וביצתה.

ז'קסבר רבה כל ביצה דמתילדא האידנא מאתמול גמרה לה'. הוצרך לומר כן, כי אם לא היתה נגמרת מאתמול אלא היום – מותרת, שכן קיימא לן (בעירובין לה:): שבת מכינה לעצמה, וכן יום טוב מכין לעצמו (ר"ן).

באר-זרוע (יו"ט שכט) משמע שהטעם לכך שאילו היתה נגמרת היום מותרת, מפני שהתרנגולת עומדת לאכילה וכשם שהתרנגולת מותרת ביו"ט כך ביצתה מותרת, ורק מפני שנגמרה מאתמול, בשבת, ואז היתה התרנגולת אסורה, לכך אסורה הביצה.

ויש מפרשים אף אם שבת או יו"ט אינם מכינים לעצמם [שסוף סוף לא הוכן הדבר מיום חול והריהו 'מוקצה'], באו לומר שלא נגמרה כמה ימים מקודם, מיום חול – אלא מאתמול נגמרה (וע"פ שיטמ"ק. וע"ע במאירי).

בשיטות הראשונים בדין הכנה דרבה, אם יסודו משום איסור מוקצה וחסרון הכנה (כפשט דברי רש"י), או משום שאין ליום קדוש אחד להכין לחברו (ע' בספר המאור), או אפשר ששני הדברים נכללו בדין זה – ע' בהרחבה בחדושים ובאורים ובברכת-אברהם. ובקהלות יעקב (א) הוכיח שמלבד איסור 'אכילה' שיש בדבר, לאכול ביום קדוש זה דבר שהוכן ביום קדוש שמאתמול, עוד יש בו איסור 'עשייה', להכין מזה לזה – אלא שיש אומרים שגם איסור זה נכלל בדין הכנה דאורייתא ויש אומרים מדרבנן.

על מה שפירש רש"י הלימוד מ'ביום הששי' שסתם שישי חול הוא – מצינו כיצא בזה; דרשות המבוססות על כך שהכתוב דיבר על האופן הרגיל ולא על החריג. ויתכן שנחלקו אמוראים בדרך דרש זה – ע' במצוין ביוסף דעת סוטה יז. ופסחים כב.

'שבת דעלמא תשתרי? – גזרה משום שבת אחר יום טוב' – אבל משום מוקצה משמע שאין לאסור.
וכמה שיטות יש בטעם הדבר; –

יש שכתבו להעמיד באופן שהתרנגולת אינה אסורה משום מוקצה, כגון שהיה לו חולה בתוך ביתו מבעוד יום, שעומדת להישחט בשבילו אפילו בשבת – על מקרה כזה [שהוא דומה לתרנגולת ביום טוב, שמוותר לשחטה ולאכלה] שאלו להתיר הביצה (עפ"י ראב"ד; ספר הישר לרבנו תם שעד); ספר המכתם).
 ויש אומרים מפני שהתרנגולת מצד עצמה עומדת לאכילה, אף על פי שאסור לשחטה בשבת, מכל מקום לא יצאה מתורת אוכל ואינה מוקצית בעצם [ואפילו לרבה שאמר (בפסחים מז): מוקצה דאורייתא, מודה בזה. מהר"ם שיף], הלכך ביצתה מותרת (עפ"י ר"ן ראש המסכת; ספר העיטור יו"ט מה"א. והרמב"ן (להלן פ"ב) סובר שאפילו הדבר עצמו כשנסתלק איסורו ממנו מותר, אם לא שדחאו בידים. והוכיח מכאן שחלב הנחלב מן הבהמה בשבת בהתר, אינו אסור משום מוקצה. ואולם הר"ן סובר שהתרנגולת עצמה כיון שאינה ראויה בכניסת שבת, התקצתה לכל היום ושוב לא תותר, ורק הביצה והחלב מותרים. ע"ע במובא להלן כד:).
 שיטה נוספת; אפילו תרנגולת העומדת לגדל ביצים ולא לאכילה, אין הביצים אסורות משום מוקצה, ולא אמרו בגמרא שאסורות משום מוקצה אלא אם הביצה עומדת לגדל ממנה אפרוחים, אבל ביצה העומדת לאכילה – מותרת (כן היא שיטת בעל המאור).
 ע"ע בשיטות הראשונים, בהקדמת המשנ"ב לסימן תקק; חזון איש מט; שו"ת משיב דבר ח"ב סא ושפת אמת כאן; אבי עזרי שבת ב, ט יו"ט א, כד.

פרפראות

'...והמסכת נקראת ביצה לידע ולהודיע ולהיודע כי וגילו ברעדה כתיב, ויש לזכור בזמן השמחה את יום המות, כדאמרינן 'וי לן דמיתנן' (אוי לנו, שנמות – כך היו אומרים בשעת שמחה יתרה). וביצה – מאכל אבילות, שהוא גלגל שחוזר בעולם (שושנים לדוד).

'בית שמאי אומרים: מגביהין מעל השלחן עצמות וקליפין. ובית הלל אומרים: מסלק את הטבלא כולה ומנערה' –

ברמז, לדעת בית הלל אין להילחם עם הקליפות והפסולת באופן ישיר כי אז יש חשש סכנה בדבר, אלא יש להגביה את צד הקדושה [ועל זה מרמז 'טבלא' – בגימטריא מ"ב, שהיא סגולת שם של מ"ב, להעלות את המצוות לשרשן], וממילא נופלות הקליפות ומתבטלות (עפ"י תפארת שלמה (רדומסק) יתרו).

וכענין שנחלקו בית שמאי ובית הלל בנרות חנוכה, אם 'מוסיף והולך' בתוספת קדושה, וממילא הרע נפחת, או פוחת והולך – על ידי התעסקות בהסרת הרע, כנגד פרי החג הבאים כנגד אומות העולם.

ע"ע בספר הקדוש נועם אלימלך (יתרו ד"ה ויהי), רמזי מחלוקות ב"ש וב"ה במשנתנו.

'חול מכין לשבת...' –

'... וכל זה בשית יומין דחול שאז הוא זמן בנין המשכן הל"ט מלאכות, אך בבוא השבת נאסרו הל"ט מלאכות, שאז הוא זמן הקמת המשכן כמו שכתוב ויקם משה את המשכן שהוא סוד הדעת, מקים ומעלה א"ת המשכן – עם כל הבחינות הכלולים מא' ועד ת' שנבנה בו' ימי החול, ויש עלייה לכל הנבראים בקדושת שבת שמתפשט בכל העולמות ובכל הנבראים. ועל כן אין מלאכת

המשכן דוחה שבת, מפני שהעבודה (בשבת) היא במדריגה העליונה למעלה מן העולם. ובשבת אין באין לאדם השלם שעשה מלאכת המשכן בכל השבוע, מחשבות זרות לתקנם – כי מלאכת המשכן אינו דוחה שבת, מפני שבו' ימי השבוע העבודה ואהבה ויראה הם בצמצום מאחר שהוא עם זה העולם, כי כל מה שהוא בעולמות הוא עדיין בגבול וצמצום, אבל האהבה ויראה שבשבת הוא במוחין גדולין ובתענוג גדול שהוא למעלה מן העולם שאינו בצמצום...

וצריך להביא להאותיות שמתפלל בשבת, התענוג הגדול שאין לו סוף שהוא הבורא ב"ה וב"ש, שהוא שבת שמא דקב"ה. וזהו דבר דבר – שלא יהא דיבורך של שבת כדבורך של חול, רק צריך להכניס התענוג הגדול – שאין לו סוף וגבול – בהדבור, בדעת גדול, שהדעת ההוא רק יקים את המשכן שנבנה בו' ימי החול...

וכל המענג – שמכניס התענוג בהאותיות שמא' ועד ת' ('את' השבת) בתענוג האמור ע"י מה שעשה בו' ימי החול ובנה בחינת מלאכת המשכן – על ידי זה נותנין לו נחלה בלי מצרים, הוא תענוג אין סוף בלי צמצום. אבל מי שגם בשבת באין לו מחשבות מהשבירה, הוא ע"י שלא הכין את עצמו בו' ימי החול ולא עסק בבנין מלאכת המשכן, ואז בבוא השבת כיון שלא נגמר הבנין אי אפשר להדעת להקימו חלק שמגיע לשרש נשמתו, כמו שאמרו רז"ל חול מכין לשבת, והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו, כי מי שטרח בערב שבת יאכל ויתענג בשבת, משא"כ כשלא הכין ונמצא שהוא עדיין בשבירה. וכפי שעשה בו' ימי החול כך מרגיש בעצמו קדושת שבת...'.
(מתוך מאור עינים ר"פ ויקהל)

דף ג

הערות ובאורים בפשט

'כרבה נמי לא אמרי – הכנה לית להו'. אין הפירוש שאינם סוברים כלל עיקר איטור הכנה מיום טוב לשבת, אלא יש לפרש שלענין ביצה אינם סוברים כרבה במה שנקט שכל ביצה הנולדת היום נגמרה מאתמול (עפ"י חרושי הנצי"ב).

פירוש, נחלקו באיזה שלב נידונית הביצה שנגמרה יצירתה. וע"ע בשפת אמת להלן ו: שצדד עפ"י הגמרא שם שבדבר זה אין כלל מחלוקת. ומאידך באור זרוע (ח"ב של) מבואר לתירוץ אחד שלרב דנים הביצה שהוכנה בו ביום שנולדה ולא מאתמול. ויש מפרשים שמסכימים לדין הכנה אלא שאינם סוברים לגזור יום טוב דעלמא אטו יום טוב שלאחר השבת (ע' מהר"ם שיף לעיל שצדד כן בדעת רב נתמן; חרושים ובאורים).

(ע"ב) 'אחד ביצה שנולדה בשבת ואחד ביצה שנולדה ביום טוב אין מטלטלין אותה...' גם לרבה שמדובר בתרנגולת העומדת לאכילה ואסורה הביצה משום דין הכנה, אסורה אף בטלטול משום 'לא פלוג', והכל גזרה אחת היא (עפ"י ים שלמה, מובא במגן אברהם תקיג,א; חכמת מנוח. ועראב"ד על הרי"ף שאסורה בטלטול כדי שלא יבוא לאכלה. וצ"ל דחזקא גזרה היא דאי לא הא לא קיימא הא). ויש מפרשים כיון שאסור לאכלה ואינה עומדת לשימוש, שוב נאסר ממילא לטלטלה (עפ"י מג"א תקטו סק"ב, כשיטת הרי"ף והרא"ש; בהגר"א. וכ"ה בשו"ע הגר"ז תקיג,ג ובמשנ"ב תקיד,א).

א. אף לרבי שמעון דלית ליה מוקצה, כתב הרא"ש (בסוף מסכתין) שאסורה הביצה בטלטול. ואולם התוס' בשבת (מה: ד"ה דאית) צדדו שלרבי שמעון אינה אסורה בטלטול. וע"ע רעק"א; משיב דבר ח"ה יט.

שאלות ותשובות לסיכום ולחזרה – מסכת ביצה

פרק ראשון; דף ב

א. א. ביצה שנולדה ביום טוב – מהי באכילה?

ב. השוחט את התרנגולת ומצא בה ביצים גמורות – מה דינן?

א. ביצה שנולדה ביום טוב – בית שמאי אומרים תאכל ובית הלל אומרים לא תאכל כל אותו היום. ונחלקו אמוראים בטעם הדבר; –

לדברי רב נחמן, בתרנגולת העומדת לאכילה לדברי הכל הביצה מותרת שהרי היא אוכל הנפרד מאוכל. לא נחלקו אלא בתרנגולת העומדת לגדל ביצים; בית שמאי מתירים אותה ואת ביצתה, שאינם סוברים איסור 'מוקצה' ולא 'נולד', ובית הלל אוסרים משום 'נולד'. וכן התרנגולת עצמה אסורה משום 'מוקצה'. לדעת הרז"ה לא אסרו בית הלל אלא בעומד לגדל אפרוחים מהביצים, אבל אם עומדות הביצים לאכילה – מותרות. ואין כן דעת הרבה ראשונים.

רבה פירש מחלוקתם בתרנגולת העומדת לאכילה ומשום גזרה אטו יום טוב אחר השבת, וסבר שכל דבר שלא הוכן מיום חול ליום טוב או לשבת – אסור (והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו), הלכך הביצה שנולדה ביום טוב שלאחר השבת נגמרה מאתמול, בשבת, ולא הוכנה מיום חול.

ובית שמאי מתירים אף ביום טוב שלאחר השבת, שאינם סוברים כלל דין 'הכנה' (כ"מ בפשטות, ומבואר כן ברשב"א להלן ד וכ"מ בלשון התוס' ט: ד"ה אלמא).

ורב יוסף פירש שאיסור ביצה שנולדה כלול בגזרת פירות הנושרים בשבת וביום טוב [שאסרום שמא יעלה ויתלוש]. ורבי יצחק פירש משום גזרת משקים שזבו [שאסרום שמא יסחוט]. וכן סבר רבי יוחנן. [ולפי דעה זו, מבואר בגמרא (ג ובתד"ה לדידי) שאיסור ביצה שנולדה ביום טוב לבית הלל שנוי במחלוקת תנאים].

א. לדברי אחרים בשם רבי אליעזר (ד.), תרנגולת העומדת לאכילה – ביצתה מותרת. עומדת לגדל ביצים – אסורה היא וביצתה משום מוקצה. לקחה סתם; נשחטה – הובררה שלאכילה עומדת. לא נשחטה – הובררה שלגדל ביצים עומדת (רבי זירא). במקום אחר תלוי דין זה במחלוקת התנאים בשאלת 'ברירה' (ע' חולין יד.).

ב. בירושלמי משמע שטעמם של בית הלל הוא משום נולד, ואפילו בתרנגולת העומדת לאכילה – הואיל ואינו רואה אותה מאתמול (מובא בתורי"ד).

ב. השוחט את התרנגולת ביום טוב ומצא בה ביצים גמורות – מותר לאכלן בו ביום אפילו לבית הלל (כדלהלן ה:). ולא גזרו משום הנוולדות – שמציאת ביצים גמורות במעי אמן אינה מצויה, ודבר שאינו מצוי לא גזרו בו חכמים.

כן הדין אפילו ביום טוב שלאחר השבת, ואף לרבה אין לאסור משום 'הכנה', שמאחר ולא נולדה אין נחשב שנגמרה. ובירושלמי חולקים בדבר (עפ"י תוס', רא"ש, ר"ן ועוד). ודעת רבנו אפרים לאסור ביום טוב שלאחר השבת, כי שמא נגמרה בשבת ואסור משום חסרון

הכנה (וכ"ה בספר ההשלמה. והראב"ד (בהשגותיו על המאור) הסכים לכך כאשר שחט ומצא בהשכמה ביצים גמורות, אבל שלא בהשכמה – מותרות, שכל ביצה שנגמרה מאתמול יוצאת בהשכמה).

- ב. א. אלו דברים הוזכרו בסוגיא שנחלקו בהם התנאים האם אסורים משום 'מוקצה' אם לאו?
- ב. האם דין 'מוקצה' שוה בשבת וביום טוב?
- ג. מה דין ה'נולד' בשבת וביום טוב?
- ד. מהו דין הכנה דרבה, והאם הוא מוסכם?

א. נחלקו רבי יהודה ורבי שמעון בדין 'מוקצה' בדבר הראוי לאדם, כגון מותר השמן שבנר או דברים העומדים לסחורה או שהכניסם לאוצר; האם מותרים בטלטול ובאכילה בשבת וביו"ט, או אסורים. [ישנם סוגי מוקצה שאסורים לדברי הכל, כגון מוקצה מחמת חסרון כיס, או דברים שהקצם מדעתו לגמרי כגון גרוגרות וצימוקים שהעלם לראש הגג לייבשם ודחאם בידים, וכן דבר המחובר (ע' שבת מה; רש"י ורמב"ן להלן כד: או"ח שכד,ו), ודברים שאינם ראויים לכלום כגון אבנים או קליפות ועצמות שאינן ראויות לבעלי חיים (לרוב הראשונים, כדלהלן. וע' להלן לג. מח' רש"י ותוס' בענפי עץ לחים), ואפרוח שנולד (עתוס' ו. ד"ה הואיל), וכן בעלי חיים יתכן שלד"ה מוקצה הן (כ"כ התוס' בדעת בית שמאי), ובע"ח הראויים לאכילה שאינן ברשותו וניצודו ביו"ט (כדלהלן כד-כה ובמלחמות ה'), ובכור בהמה שלא התירו מומחה בעריו"ט (לתוס' וש"פ להלן כה.). ולהלן (ל:)] אמרו שלא התיר רבי שמעון דבר שהיה מוקצה בין השמשות אלא ביושב ומצפה וכד', כגון מותר השמן שבנר או סוכה רעועה שנפלה ביום טוב. פרטים נוספים – ע' שבת מד-מו יט; חולין יד].

לדברי רב נחמן נחלקו בדבר בית שמאי ובית הלל; בית שמאי מתירים ביצה שנולדה ביום טוב כי אינם סוברים 'מוקצה' ולא איסור 'נולד'. ובית הלל אסורים.

וכן לענין עצמות וקליפים שעל השלחן; לבית שמאי מותר להגביהם בשבת, ולבית הלל מסלק את הטבלא כולה ומנערה ואינו נוגע בקליפים עצמם. ורב נחמן היפך השיטות, שלענין שבת בית הלל סוברים כרבי שמעון ומתירים וב"ש אסורים, ורק לענין יום טוב בית הלל אסורים וב"ש מתירים.

א. לפרש"י (כאן ובשבת קמג), מדובר בעצמות שאינן ראויות למאכל בהמה. ולתוס' ורי"ף, דוקא בשראויות לבהמה. וכן נפסק בשלחן-ערוך (או"ח שח,כו), שאין התר לטלטל אלא קליפים ועצמות הראויות לבהמה, והבהמה מצויה באותו מקום (עפ"י מגן אברהם).

ב. נשתייר עמהם מעט מהבשר או מהפרי, וכן עצם שיש בתוכה מוח – מותר לטלטלם אגב הבשר (פוסקים). וכן הורו הפוסקים שגרעיני חמניות וכד' מלוחים, קליפותיהם אינן מוקצות כיון שהרבה רגילים למצצם (מובא בספר שלמי יהודה עמ' קלה בשם הגרי"ש אלישיב והגרי"ב זילבר שליט"א. אך משעה שהסירן לזרקן נראה שהן מוקצה – ע' בתיקונים ומלואים לספר שמירת שבת כהלכתה כו הערה פב).

ג. נחלקו ראשונים (ע' שבת קמג) לדעת האוסר לטלטל העצמות; האם מותר לטלטל הטבלה למקום אחר כדי לנערה, או אין התר אלא לנערה במקומה. וכדעה זו נקט בשלחן ערוך (שח,כו). ואולם אם צריך את המקום שהטבלה שם, בכל אופן רשאי להגביה ולטלטלה מעל השלחן (שם).

וכן אם מונח אוכל על הטבלה, לדברי הכל מותר להגביה עם האוכל והעצמות והקליפין, גם כשאינם ראויים למאכל בהמה (שו"ע שם). ואפשר אף לכתחילה מותר להניח שם פת כדי להגביה הטבלה, אם קשה עליו הניעור (מג"א; משנ"ב. ואם מתחילה היו שם אוכלים ואח"כ סילקם – ע' רש"י וחדושים-ובאורים).

ד. המשנה-ברורה (שח ס"ק קטו, עפ"י ט"ז ופמ"ג) כתב שמותר להעביר העצמות והקליפין על ידי סכין וכד', לצורך שימוש באותו מקום, שזהו בכלל 'טלטול מן הצד' לצורך דבר המותר (וכן נקטו גדולי פוסקי דורנו). ויש אוסרים (עפ"י שו"ע הגר"ז שח, ס רנט סק"א ג; חזון איש מז, יד. וע' ברכת אברהם).

ה. נתקצבו הרבה ביחד ומאוס בעיניו שיישאר כך על השלחן – מותר לפנותם אף בידיים, כדין גרף של רעי (משנ"ב שם). ע"ע להלן לה-לו בידי גרף. פריטים נוספים – ע' בשבת קמג.

וכן נבלה שנתנבלה בשבת; לרבי שמעון מותר להאכילה לכלבים (יש אומרים דוקא אם היתה מסוכנת מאתמול). ויש חולקים עפ"י גמרא להלן כו וראשונים; או"ח שכד, ז, ולרבי יהודה אסור (וע' בפירוט בשבת קנו-קנז). וכן נחלקו אם מותר לבקע עצים מקורה שנשברה ביום טוב, לצורך היסק. ואולם קורות המסודרות לבנין – אפילו לרבי שמעון אסור, שמוקצות מחמת חסרון כיס הן (תוס'. וע' חדושי רעק"א; צמח דוד; חזו"א מד, יד).

ב. מבואר בגמרא שרב נחמן פסק לאסור מוקצה ביום טוב – כרבי יהודה, והתיר בשבת – כרבי שמעון, שכן סתמה המשנה ביום טוב לאסור ובשבת להתיר. וטעם הדבר, כי שבת החמורה לא יבואו לזלזל בה ואילו יום טוב הקל יבואו לזלזל בו – לכך יש להחמיר בו יותר. [כאמור, דעת בית שמאי הפוכה; בשבת החמורה הם מחמירים במוקצה וביום טוב מקלים. ויש מהראשונים שכתבו שב"ה וב"ש עצמם לא חילקו בין יו"ט לשבת, אלא רבי יהודה ורבי שמעון נחלקו מהי דעת בית הלל. עפ"י רמב"ן ועוד. וכן מבואר מבריייתא דר' שמעון בן אלעזר להלן לא. (לפרש"י ותוס') בעצם שבשדה ושבקרפף, שלב"ש אסורים ביו"ט משום מוקצה].

א. הלכה כרבי שמעון בשבת להתיר. ולענין יום טוב יש פוסקים כרב נחמן לאסור (עפ"י רי"ף ורמב"ם. וכן נקטו להחמיר הרמב"ן ע' במלחמות להלן בד"ה ועוד אפרות, ולהלן לג) הרז"ה הרשב"א הר"ן הריטב"א בשם הגאונים, תשב"ץ ורשב"ש. וכן פסק השלחן-ערוך תצה, ד. וגם רבה שפירש משנתנו בדרך אחרת, אינו חולק על רב נחמן שמוקצה ביום טוב אסור כרבי יהודה ובשבת מותר כרבי שמעון (ע' תורי"ד).

והרא"ש (שבת כד, ה) כתב להוכיח שלהלכה אין חילוק בין שבת ליום טוב לענין מוקצה. וכן דעת רש"י (להלן לג. ד"ה והלכתא. וכ"מ בתוס' שם) דקיימא לן כרבי שמעון בין בשבת בין ביום טוב [וצ"ע מדברי רש"י בספר האורה (קמח) שנקט להלכה לחלק בין שבת ליו"ט]. וכן דעת השאלות (שלה קכ"ח. ויש שכתבו בשם השאלות להפך. ע' שו"ת רשב"ש תרד; רבנו ירוחם ד, ד). בה"ג, רבנו תם, סמ"ק (קצד) או"ז (ומובא בהג"א פ"ד סי' ג יב), ראבי"ה (תשיד) ורי"א"ז. וכן הביא הרמ"א (תצה, ד) דעה זו. וכן דעת מהרש"ל ופרי חדש (מג"א, משנ"ב).

ב. בעל המאור פירש באופן אחר: כל מוקצה שעיקר שימושו ע"י מלאכה האסורה בשבת ומותרת ביום טוב, כגון ביקוע עצים מן הקורות או הסקה בשברי כלים – אסור אף ביו"ט [ובשבת אין צריך לאסור משום מוקצה אלא מפני המלאכה שבהם שאסורה בשבת], וכל דבר שהוא מוקצה ודרך הנאתו שלא ע"י מלאכה, כגון עצמות וקליפים – מותר אף בשבת ואין צריך לומר ביום טוב.

ג. יום טוב שחל להיות בשבת; פסק בשו"ת רב פעלים (ח"א ל) שדינו לענין מוקצה לקולא כשאר שבתות. ודחה בזה דברי בעל שואל-ומשיב. ואולם בבהגר"א (סוס"י תקפח. וע"ש דמשק אליעזר) מבואר שדינו כשאר יום טוב. וכן נקט בספר אור שמח (שבת ב, ט) כדבר פשוט משום דלא פלוג

רבנן באיסורם, מלבד בדבר שאיסורו אינו אלא מצד שבת, כגון השוחט לחולה מסוכן ביו"ט שחל בשבת, שמצד יום טוב אין איסור כלל לשחוט, ורק משום שבת אסור – אין לאסרה מטעם מוקצה הלכך מותר לבריא לאכול.

ג. לדעת רב נחמן, המתיר 'מוקצה' מתיר גם 'נולד', והאוסר – אוסר בשניהם.

התוס' פסקו כרבי שמעון גם בנולד כמו במוקצה [וכ"כ רבנו ירוחם בשם רוב הפוסקים], אלא שכתבו (בעירובין מו. ולהלן ח.) שדבר חדש שלא היה בעולם כל עיקר, אף לרבי שמעון אסור. וכן אפר כירה שהוסק ביום טוב נראה שמודה רבי שמעון שאסור לכסות בו. ומדברי הר"ן (ח) משמע שחולק באפר וסובר שלר"ש מותר.

ובה"ג (יו"ט טז) ורבנו תם וסמ"ג פסקו בנולד כרבי יהודה (וכ"מ ברא"ש פ"ד טו"י יב שאין מסיקין בשברי כלים ביו"ט).

להלכה נקטו הפוסקים שגם אם ננקוט להתיר מוקצה ביום טוב, יש להחמיר בנולד, ואולם בשבת אנו נוקטים לעיקר להתיר. ולפי זה אין לטלטל ביום טוב עצמות שנתפרקו בו ביום מהבשר אף על פי שהן ראויות לכלבים (עפ"י רמ"א תצה, ד ומשנ"ב). וכן חלב שנחלב ביום טוב, אפילו בהתר, אם אין הבהמה מיועדת לאכילה – אותו חלב אסור משום נולד (עפ"י או"ז וש"פ; משנ"ב ושעה"צ תקה).

ונבילה שנתנבלה ביום טוב – כתב הגר"ז (מובא בבאור הלכה תקיח ד"ה אע"פ) שנחשבת 'נולד'. והחזון-איש (מג"י) תמה מאד על כך.

ד. רבה דרש מהכתוב והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו שכל דבר אכילה בשבת וביום טוב טעון הכנה מיום חול, ואין שבת מכינה ליום טוב ולא יו"ט לשבת (הששי הראוי להכנה, שהוא חול. עתוס'. וע"ע רשב"א). ואפילו דבר שהכנתו בידי שמים כגון ביצה במעי תרנגולת, אם לא הוכן מיום חול אסור (שהכנה בידי אדם כבר שמענו מאת אשר תאפו אפון... רש"י).

מבואר בגמרא (ג) ששאר אמוראים (רב נחמן רב יוסף ורבי יצחק) אינם סוברים דין זה (אך אפשר שסוברים דין הכנה אלא שאינם גוזרים בכל יו"ט או יו"ט שלאחר השבת, או סוברים שאין הביצה נגמרה אתמול (ע' במפרשים). אבל רבי יוחנן ודאי חולק על דין הכנה, עכ"פ בדבר הנעשה מאליה (עתוס' יז. ופיה"מ לרמב"ם וריטב"א עירובין לח). וכן יש תנאים הסוברים כן, כדלהלן ד. וכן רב חסדא לית ליה הכנה – עירובין לח:). ואולם רב סובר דין הכנה. [לפי גרסה אחת (בעירובין לח: ובתוס'), רבה הביא דינו מהברייתא. וכ"כ הרמב"ן להלן לג].

א. מפורש בדברי כמה ראשונים [כפשטות הגמרא להלן ג:] שדין הכנה דרבה – דאוריתא, והלכה כן (ערי"ף רא"ש תוס' ועוד; או"ח תקיג, ה 1). וכתב הנצי"ב: דוקא באכילה אסור מהתורה, אבל איסור טלטול אינו אלא מדרבנן [ואפשר שכל שימוש שעושה בדבר, אסור מדאוריתא כאכילה. כן צדד המנחת-חינוך רחצ, ט. ונראה שכן מפורש בטושו"ע תקו, ב]. ומהראשונים יש שכתבו שאינו אלא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא (עפ"י תורי"ד להלן ג: רמב"ם בפירוש המשנה, וע' במאירי [ומה שמשמע בגמרא ג: דמדאוריתא, אפשר שזהו רק להסלקא דעתין ולא למסקנא. ע' פמ"ג פתיחה להל' יו"ט א, כג]).

ב. מבואר בתוס' (לפי תירוץ אחד, והיא שיטת הריצב"א בעירובין לח. וע' גם בספר החינוך מצוה רחצ), שאין אסור משום הכנה אלא דבר שלא הוכן כלל מאתמול, אבל דבר שהיה בעולם אלא שמחוסר תיקון כגון בישול ואפיה – הכנתו מיום טוב לשבת מותרת.

ויש חולקים ואוסרים אף בזה משום הכנה [ומכל מקום מותר לבשל מיו"ט לשבת ע"י עירוב תבשילין, מפני שראוי לאכול ביו"ט עצמו, ועל כן לא נאסר מדאורייתא משום הכנה] (ערמב"ן תוס' ומאירי פסחים מו, רשב"א ועוד). ויש להחמיר (ע' מג"א שיה סק"ב; פמ"ג והגר"ז ומשנ"ב שם). והרמ"א (סוס"י תקא; תקיד, ד) נקט להקל בדבר שהיה ראוי לשימוש אלא שנשתבחה בשבת. ואולם כתבו אחרונים שלכתחילה טוב וראוי להחמיר (משנ"ב ושעה"צ שם. וכן הורה בשבט הלוי (ח"י עז) לענין רחיצה בליל יו"ט במים שהוחמו בשבת מאליהם. אך לכאורה נראה שיש להקל בזה מאחר ואף בשבת ראויים היו לרחיצת ידים, ואף אם מחמירים שם משום כניסת המים לדוד, מ"מ כשיכול למנוע כניסת מים הרי הם ראויים).

ג. אף לדעת החולקים על רבה, אם סוברים כרבי יהודה לאסור מוקצה [מדרבנן], אי אפשר להזמין ביום טוב לשבת אלא צריך להזמין מיום חול (עפ"י תורי"ד).

ד. אין מועיל עירוב תבשילין אלא להכנה שבידי אדם, אבל לא בהכנה שבידי שמים כגון ביצה שנולדה (ספר המכתם). ואפילו באופן שהאיסור משום הכנה הוא מדרבנן (כן הוכיח בקהלות יעקב א, ב, והביא מהאו"ז שהעירוב מועיל רק לדבר שמוטר לעשותו היום, ולא לדבר האסור בו ביום אפילו מדרבנן).

דף ג

בענין גזירה לגזירה – ע' שבת יא.

ג. משקים שזבו מהפירות בשבת – מה דינם?

משקים שזבו מעצמם מהפירות בשבת – אסורים, גזרה שמא יסחוט. רבי יהודה אומר: אם לאוכלים (מכונסים הפירות הללו, ואין נוח לו במשקים היוצאים) – היוצא מהם מותר. ואם למשקים – אסור. רבי יוחנן החליף השיטה; רבי יהודה אוסר אף באוכלים, וחכמים מחלקים בדבר (עפרש"י). במקום אחר נחלקו אמוראים, האם מחלוקתם אמורה גם בזיתים וענבים, או באלו מודה רבי יהודה לאסור ולא נחלקו אלא בתותים ורימונים (ע' בפירוט בשבת קמג). ולהלכה, בתותים ורימונים שיש הסוחטים אותם בשביל המשקה, אם היו עומדים לאכילה – היוצא מהם מותר. ואילו בזיתים וענבים – אסור (רמב"ם כא, טו; או"ח שכ, א).

ד. א. ביצה שנולדה בשבת וביום טוב – מהי בטלטול ובכפיית כלי עליה?

ב. ביצה שנולדה ספק ביום טוב ספק בחול – מה דינה? ומה דין ביצה כשנתערבה באחרות?

ג. ביצת טריפה שנתערבה בביצים כשרות – האם בטילה ברוב? מה דינם של שאר דברים שבמנין?

א. ביצה שנולדה בשבת או ביום טוב, לדברי בית הלל האוסרים אותה באכילה – אין מטלטלים אותה לא לכסות בה את הכלי ולא לסמוך בה כרעי המטה, אבל כופה עליה את הכלי בשביל שלא תשבר. [ולדברי רבי יצחק (שבת מג).] שאין כלי ניטל אלא לדבר הניטל בשבת, אין התר אלא אם נטל את הכלי לצורך מקומו, רק אז מותר לכפותו עליה. כן אמרו בברייתא, וכן הורה למעשה רב אדא בר אבהו.

א. ביצה שנולדה ביום טוב מתרנגולת העומדת לאכילה, יש אומרים שרבי שמעון דלית ליה

מוקצה מותרת בטלטול אף כי אסורה באכילה משום גזרת 'משקין שזבו'. ויש אוסרים (ע' תוס'

שבת מה: רא"ש סוף מסכתנן; או"ח תקיג).